

Незабутній Микола Гоголь

**До 215-ї річниці від дня народження
українського письменника
(1809-1852)**

Чужий чи свій? 5 аргументів за "українського"

Гоголя

Богдан-Олег Горобчук

21 червня, 2022 вівторок

Фото: з загально доступних джерел

Нещодавно робоча група Міносвіти з оновлення змісту навчальних програм для загальноосвітньої школи рекомендувала перенести вивчення творчості Миколи Гоголя до навчальних програм з української літератури. Натомість на уроках зарубіжної літератури його твори вже не вивчатимуть (як, до речі, й усіх авторів, які були там по квоті "російської літератури")

Таким чином МОН, бодай і неформально, визнала Гоголя за "свого", тобто українського письменника.

Утім, Микола Васильович нерідко потрапляє під гарячу руку українських патріотів, мовляв, він ренегат, що відрікся від України на користь служіння російській імперії, жодного художнього твору українською й не написав. А росіянци, яким зі шкільних часів, з уроків російської літератури втовмачують, що Гоголь — безроздільно їхній, радо собі його привласнюють. Однак повіривши вердикту Міносвіти та примірявши на себе роль адвоката диявола (тобто ігноруючи його ренегатство), можна знайти щонайменше 5 аргументів на користь позиції, що Гоголь — свій, український.

Походження Гоголя

Схоже, жодної краплини великороської крові в Гоголі немає. Більше того — Микола Васильович походив зі старовинного шляхетного козацького роду. Одним із найяскравіших його представників був Євстафій, або Остап, Гоголь, який у другій половині XVII століття був наказним гетьманом Правобережної України. Як стверджує доктор історичних наук Тарас Чухліб, Гоголь пишався своїм українським родоводом і неодноразово з великим пієтетом говорив, що належить до "старих національних" або ж "малоросійських старовинних і корінних фамілій".

Серед його пращурів по батьківській і материнській лініях були представники відомих козацько-старшинських родин Дорошенків, Мазеп, Лизогубів,

Скоропадських, Паліїв та Забіл. Гоголь — безпосередній нащадок гетьманів Івана Скоропадського й Петра Дорошенка.

Історик Олександр Оглоблин, перефразовуючи самого Гоголя, писав, що "у його дворянському тілі справді жила козацька душа" і що "світ його був суто український". А літературознавець Юрій Барабаш стверджує, що родовий патріотизм не тільки пробудив генеалогічну пам'ять письменника, а й став прологом до становлення історичної та національної пам'яті, яка визначила виразно українську свідомість Гоголя.

Мова Гоголя

Скільки списів поламано довкола питання "Чий усе ж таки Гоголь — український чи російський письменник?" — не злічити. У багатьох українців є спокуса відхреститися від Гоголя саме за мовною ознакою, мовляв — він російськомовний, а отже — зрадник України та українського.

Насправді можна скільки завгодно дорікати Гоголю тим, що він навіть не намагався писати українською, однак на те були свої причини. Тарас Шевченко вважав, що Микола Васильович писав "не по-своєму, а по-московському", бо "свого язика не знає".

Однак цю думку заперечував близький друг Гоголя, який добре знав його особисто, — перший ректор київського університету Святого Володимира — Михайло Максимович. Він стверджував, що "малоруську говірку", тобто українську мову, Гоголь "знав ґрунтовно й володів нею досконало". Про те, що рідною мовою Микола Васильович говорив дуже добре, засвідчував і його слуга — Яким Німченко.

Та й російською мовою Гоголь розмовляв із помітним українським акцентом. "Говорив з хохляцьким акцентом, трохи наголошуючи на "о"..." — згадувала Віра Нащокіна, дружина одного з найближчих друзів Пушкіна.

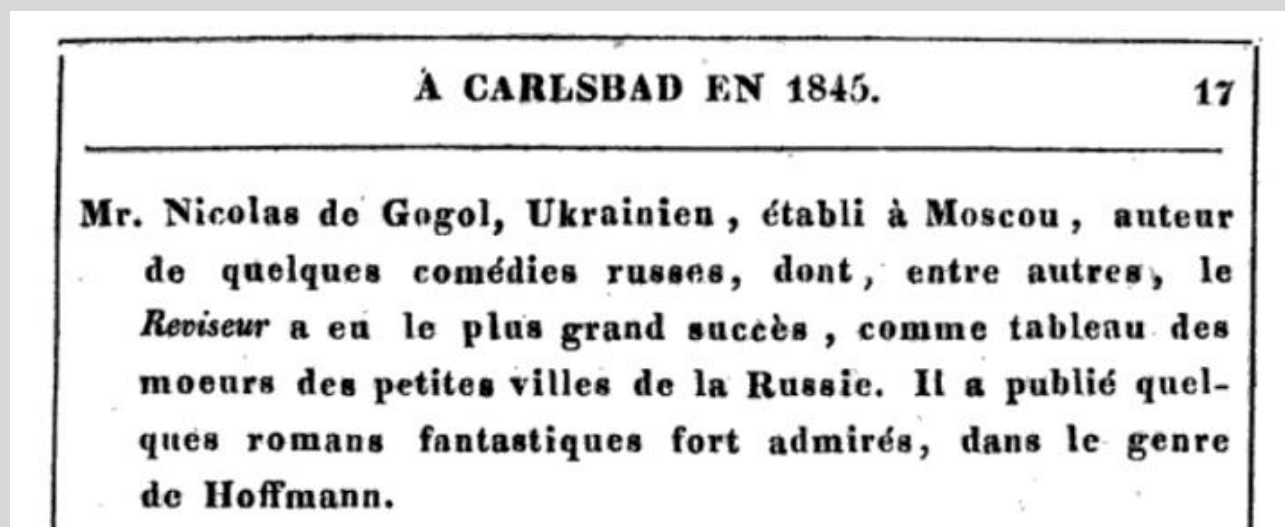
Варто враховувати, що перша половина XIX століття — це час активного творення української літератури російською мовою. Так писали свої твори не лише Микола Гоголь, а й Григорій Квітка-Основ'яненко та Петро Гулак-Артемівський, Іван Котляревський та Євген Гребінка, і навіть Тарас Шевченко — прозу й щоденники, не слід про це забувати. І серед російськомовного пулу тільки Миколі Гоголю вдалося стати першорядним письменником світового рівня — тож не дивно, що саме на нього посягнули росіяни, намагаючись привласнити його собі цілком і повністю.

Утім, є чимало підстав вважати, що Гоголь, пишучи свої видатні твори, навіть думав українською. Автор праці про гоголівський стиль, професор Гельсінгфорського університету Йосиф Мандельштам, ретельно проаналізувавши доробок Миколи Васильовича, зробив такий висновок: "Порівнюючи текст творів Гоголя з російським мовленням, ми помічаємо, що Гоголь подумки перекладав звороти, слова, достеменно пристосовуючись до російського мовлення". Він також доводив, що "не тільки лексика й семантика, а й синтаксис письменника були українські".

Літературознавці до цього часу дискутують щодо міри впливу мови Гоголя на російську мову. Так, наприклад, австралійський гоголезнавець Петро Савчак говорить про спроби Гоголя "частково колонізувати російську мову українською". Натомість Юрій Барабаш акцентує увагу на феномені переплетення і взаємозбагачення двох мовних стихій, "феномені, який справив величезний інспіраційний вплив на російську літературну мову".

Ідентичність Гоголя

Зрештою, якою б мовою Гоголь не писав, а головне, що він вважав себе саме українцем. Один із прямих доказів цьому — той факт, що 1845 року в книзі пацієнтів карлсбадського санаторію Гоголь залишив французькою мовою запис: "Mr. Nicolas de Gogol, Ukrainien, établi à Moscou", тобто "Микола Гоголь, українець, що мешкає в Москві".

Передовсім як українця сприймав Гоголя і їхнє всьо Александр Пушкін, жартома говорячи одного разу про те, що треба бути обережнішим "із цим малоросом", мовляв, "він обкрадає мене так, що і кричати не можна". Письменник мав на увазі

інтелектуальне "обкрадання" під час спільних розмов, тобто використання Гоголем ідей і сюжетів у своїх літературних творах.

А один із найвідоміших російських біографів Гоголя Володимир Шенрок ще наприкінці XIX століття стверджував: "...Гоголь ніколи не переставав бути істинним і вірним сином України, що не могло, звичайно, не відбиватися і на всьому моральному складі цієї надзвичайно обдарованої особистості. Не лише за своїм походженням, а й за складом характеру, і за зовнішнім виглядом він був справжнім малоросом; усіма глибокими і заповітними струнами душі він був пов'язаний зі своєю поетичною батьківщиною".

Щодо зовнішнього вигляду — треба пояснити. Це доволі шокуючий факт, але справді є прямі свідчення того, що Гоголь носив козацького оселедця на виголеній голові під час перших років перебування у Петербурзі. Один із учнів Гоголя — Логінов згадував про те, що, коли в 1831 році письменник підробляв приватними уроками, у нього був "хохолик волос на голові". А його близький знайомий Сергій Аксаков згодом згадував, що у 1832 році "зовнішній вигляд Гоголя був... зовсім інший і невігідний йому: хохол на голові, коротко підстрижені скроні...". Виходить, що Гоголь довгий час не лише не соромився своєї українськості, але й всіляко її підкреслював.

Зрештою, Гоголь не лише сам мав українську ідентичність, а й через свою творчість значним чином впливав на самоідентифікацію багатьох наших співвітчизників. Приміром, академік Сергій Єфремов згадував, що в дитинстві самосвідомість прийшла до нього саме від Гоголя, з його "Тарасом Бульбою". І навіть теоретик українського націоналізму Дмитро Донцов писав, що українця з нього зробили "Гоголь, Шевченко, Куліш і Стороженко". Саме в такій послідовності, починаючи з Гоголя.

Пісні Гоголя

Вочевидь, показна українськість Гоголя муляла його російському оточенню. В одному з листів той-таки Аксаков уже 1850 року (тобто в часи, коли Гоголь працював над другим, вірнопідданським, над томом "Мертвих душ") писав таке:

"Троє хохлів — Гоголь, Максимович, Бодянський — були чарівні. Вони співали навіть без музики... Гоголь декламував, а решта хохлів жестикулювали й гикали. В посмішці Соловйова проступала зневага, у сміхові Хом'якова — добродушне глузування. А мені просто було смішно і весело дивитися на них, як на чувашів або чемерисів, і не більше".

Ця цитата цікава не лише тим, як русня реагувала на публічні прояви українськості в їхньому товаристві. Тут побіжно згадана найбільша пристрасть Миколи Васильовича, через яку він здружився з Михайлом Максимовичем, українським етнографом і першим ректором київського університету Святого Володимира. Мова йде про українські народні пісні.

Колекціонування українських пісень, легенд і анекдотів стало улюбленим захопленням Гоголя ще з юнацьких років. Про це свідчать чимало його біографів. У записнику, який вів юний Микола під час навчання в Ніжинській гімназії, було чимало українських пісень, казок, прислів'їв і переказів.

Уже живучи в росії, він постійно просив маму та сестру надсилати йому нові й нові етнографічні матеріали. Зокрема, до сестри він писав: "Пам'ятаєш, мила, ти так добре почала була збирати малоросійські казки і пісні і, на жаль, припинила. Чи не можна це відновити? Мені це конче потрібно..."

А під час поїздок до України з Петербурга та Москви Микола Васильович особисто записував народні думи й пісні. Він також вивчав рукописні збірники пісень, які зберігалися у родинах колишньої козацької старшини.

Завдяки таким зусиллям у середині 1830-х років Гоголь мав доволі ґрунтовне зібрання українських пісень. Про їхню кількість свідчить лист до Михайла Максимовича, датований 1834 роком: "Пісень я тобі з великою охотою писав би, але у мене їх жахлива плутанина. Незнайомих тобі, може, буде не більше ста, зате відомих, очевидно, більше тисячі". А в "Петербурзьких записках" Гоголь пише: "Покажіть мені народ, у якого більше було би пісень. Наша Україна дзвенить піснями!".

Тож не дивно, що одна з найкращих наукових статей, на яку спромігся Гоголь, мала просту, але промовисту назву "О малороссийских песнях". У ній письменник, зокрема, таким чином трактує принципову відмінність між українськими та російськими народними піснями:

"Російська тужлива музика виражає, як слушно зауважив Максимович, забуття життя; але в малоросійських піснях музика злилася із життям".

Любов до українських пісень Гоголь проніс через усе життя. Княгиня Варвара Репніна згадувала, як "ще за рік до смерті, коли він страшенно постарів душею, досить було йому почути звуки рідних українських мелодій, щоб іскра наснаги, що жевріла в ньому, стрепенулась і яскраво спалахнула"

Історіографія Гоголя

Російські біографи звикли робити з Миколи Гоголя передовсім "великоросійського патріота", забуваючи при цьому, що був він, за словами історика Тараса Чухліба, одним із перших "українських самостійників".

Адже ще ніхто до нього так прямо і сміливо не заявляв про багатосотлітню окремішність держави Україна від держави Росія, хай навіть і під однаковою назвою "Русь". І тут варто зацитувати уривок із гоголівської статті "Взгляд на составление Малороссии": "Склалися дві держави, які називалися однаковим ім'ям – Руссю, одна під татарським ярмом, інша під одним скіпетром із литовцями. Але вже зносин між ними не було. Інші закони, інші звичаї, інша мета, інші зв'язки, інші подвиги склали на час два абсолютно різні характери". Доволі сміливий висновок від підданого російської імперії.

Тож не дивно, що Михайло Грушевський, визнаючи, що Гоголь не був свідомим українцем у сучасному йому розумінні, однак стверджував, що "українські інтереси й симпатії Гоголя" електризували "його земляків, зокрема Михайла Максимовича". Грушевський навіть наголошує, що Гоголь "почав вдаватися в український націоналізм" та іронізував із "великоросів і великоросії"

Ці екзотичні твердження стають на свої місця, якщо пригадати деякі обставини з біографії Гоголя та епізоди з його листів до Максимовича. Річ у тім, що на початку 1830-х років Гоголь намагався побудувати кар'єру вченого-історика та університетського викладача.

За словами американської дослідниці Едити Бояновської, перед вступом на посаду в Санкт-Петербурзькому університеті Гоголь уперто домагався посади професора загальної історії у щойно сформованому Київському університеті. Тоді життя в Росії ставало для Гоголя нестерпним, в одному з листів до Максимовича він писав буквально наступне: "Киньте, насправді, Кацапію і їдьте на Гетьманщину. Я думаю те ж саме зробити і наступного року - гайнуть звідси..."

Але — не склалося. Замість загальної історії Гоголеві запропонували в Києві посаду професора історії Росії. Він відмовився від цієї пропозиції, посилаючись на брак зацікавлення та досвіду. Засмучений, Гоголь написав до Максимовича, що викладання російської історії доведе його до божевілля. "Чорт мене візьми, якщо я не погодився б узяти швидше ботаніку чи патологію, ніж російську історію", — писав Гоголь приятелю. Ось таким "великоросійським патріотом" був молодий Микола Гоголь.

І все ж лунають потужні голоси тих, хто не сприймає українськості Гоголя, наголошуючи на його відступництві. Існує, втім, і третя позиція, покликана примирити два різні погляди на Гоголя. Наприклад, Оксана Забужко вважає, що саме Гоголю випала унікальна роль – бути останнім "замикаючим" потужного пласту української барокової культури XVII-XVIII ст., зокрема того її напрямку, який можна умовно назвати "малоросійським проєктом". Гоголь, із його амбіцією створити літературу "для малороссов и великороссов единую", був останнім, найяскравішим вибухом цього проєкту.

Письменниця стверджує, що "єдиної" літератури для двох народів не вийшло, літературні шляхи "малої" й "великої" вже в Гоголеву добу стрімко розходилися, — а от геній залишився обом літературам, і нема сенсу його ділити.

А ви як вважаєте — чи є сенс ділити Гоголя? Чи може слід його віддати росіянам і навіть не піднімати питання його українськості? Чи навпаки — всіляко відвойовувати його в інформаційному просторі, стверджуючи, що він передовсім наш? Пишіть у коментарі до цієї статті, цікаво порівняти думки з цього приводу!

Стаття взята з інтернет-газети [Еспрессо](#)

Єдине прижиттєве фото М. Гоголя, виділене з групового фото, зробленого у 1845 році в Римі фотографом Сергієм Левицьким.

Пізніше, у 1902 році до 50-річчя з дня смерті письменника в студії видатного фотографа Карла Фішера зображення Миколи Васильовича Гоголя було викадровано й збільшено.

Рим. 1845 р.

На першій сторінці цього матеріалу фото книги Олексія Полторацького «Повість про Гоголя»

Олексій Полторацький (1905–1977) — український письменник, критик, сценарист. Автор книжки «Етюди до теорії кіно» (1930). Працював редактором на Одеській кіностудії (1931). Головний редактор журналів «Україна» (1948–1952), «Вітчизна» (1948–1952), «Всесвіт» (1958–1970).

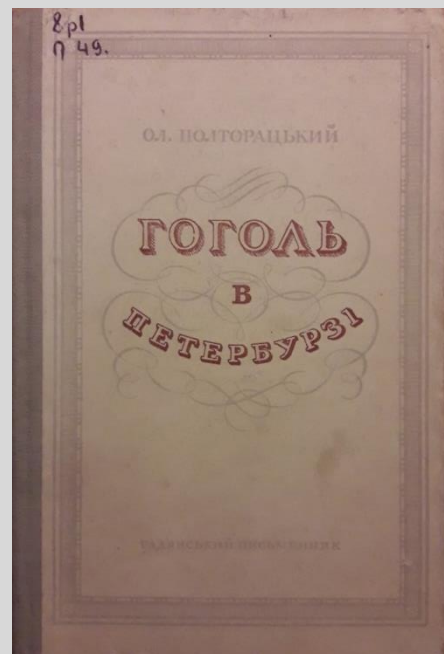
Письменник і журналіст Олексій Полторацький у минулому столітті написав декілька книг, присвячених великому українському письменнику Миколі Васильовичу Гоголю які були видані у Києві в 50-х роках українською мовою. Бібліотека інституту зберігає декілька таких книг. Ці книги вже мають поважний вінтажний вік.

Полторацький О. Повість про Гоголя. Дитинство Юність. У Петербурзі Олексій Полторацький. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 605 с.

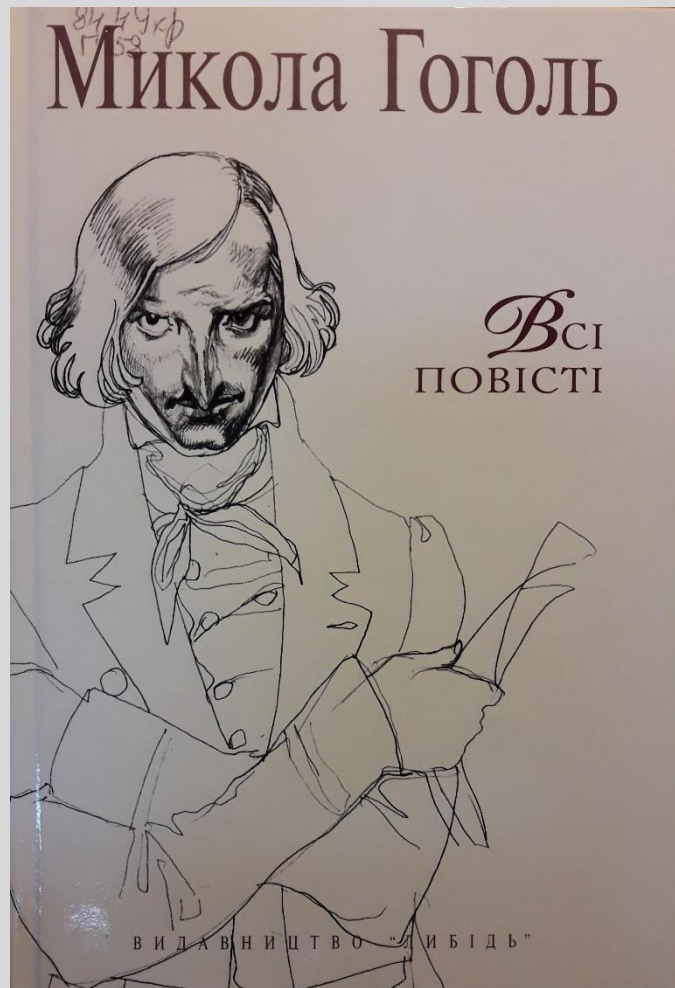

Полторацький О. Дитинство Гоголя: повість / Ол. Полторацький. – К.: Радянський письменник, 1954. --290 с.

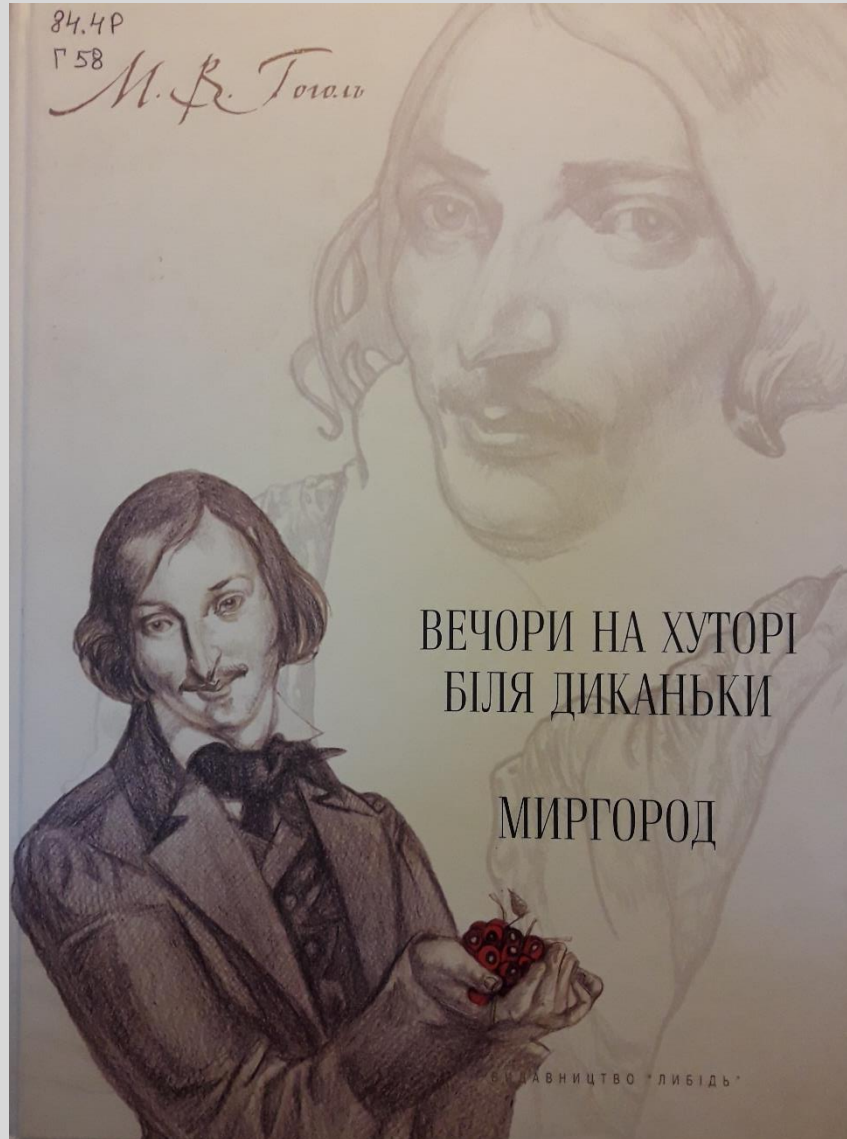
Полторацький О. Гоголь у Петербурзі: роман / Ол. Полторацький. – К.: радянський письменник, 1952. –133 с.

**Книги М. В. Гоголя українською мовою, які зберігаються
в бібліотеці інституту.**

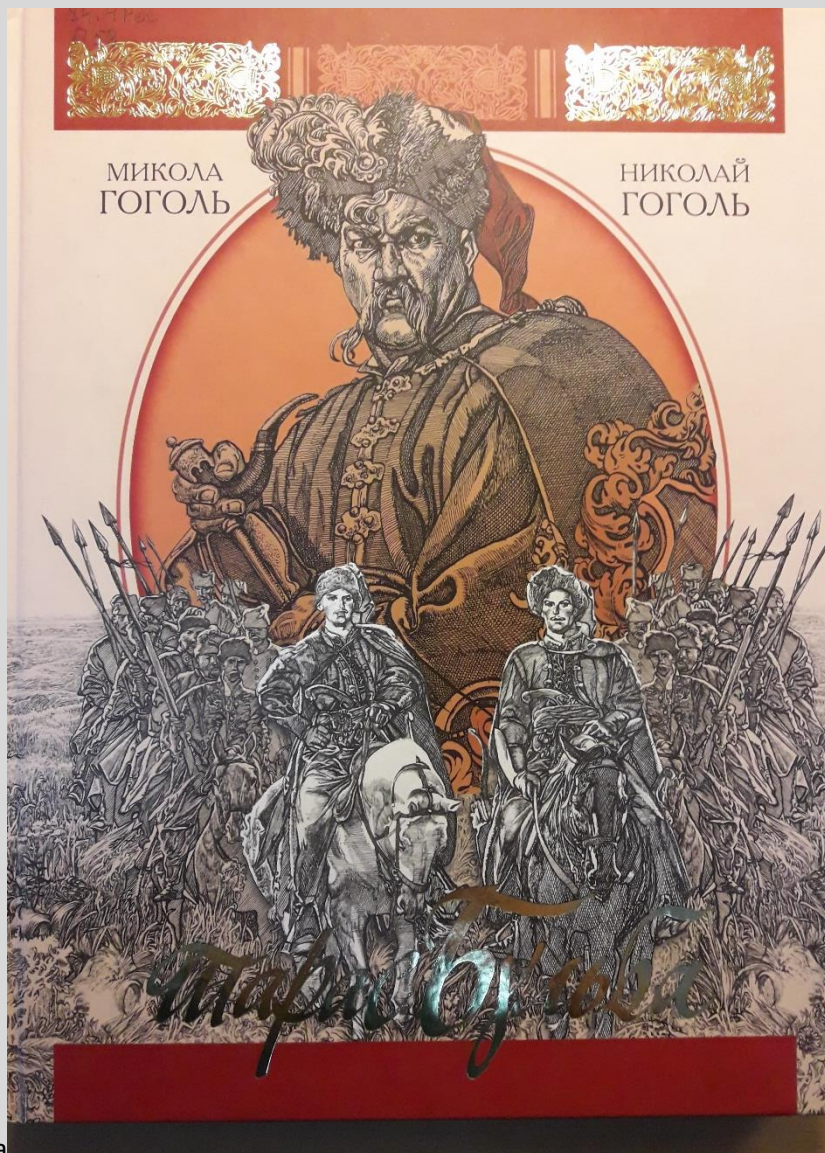
Гоголь М. Всі повісті / М.В. Гоголь; упоряд., авт. вступ. Статей та прим. В. Звinyaцьковський. – К.: Либідь, 2008. – 544 с.: іл.

Видання повістей М. Гоголя присвячене 200-річчю від дня його народження і має на меті подолати «хрестоматійний» підхід до творчості майстра захопливих новел як до «серйозного» читання. Вступна стаття й примітки написані з позиції сучасного гоголезнавства й адресоване неупередженому читачеві ХХІ століття. Вони мають на меті простежити джерела «нечуваних історій» від Гоголя, – від тих, що увійшли до «Вечорів на хуторі біля Диканьки», аж до всесвітньо відомої «Шинелі». Ранні повісті друкуються у перших редакціях, що зберегли аромат новелістичності, «нечуваності» самих історій.

Гоголь М. В. Вечори на хуторі біля Диканьки. Миргород / М.В. Гоголь; упоряд. тексту, авт. ст. та прим. В.Я. Звinyaцьковський; іл.: С.І. Якутовича. – К.: Либідь, 2088, -- 488 с.: іл.

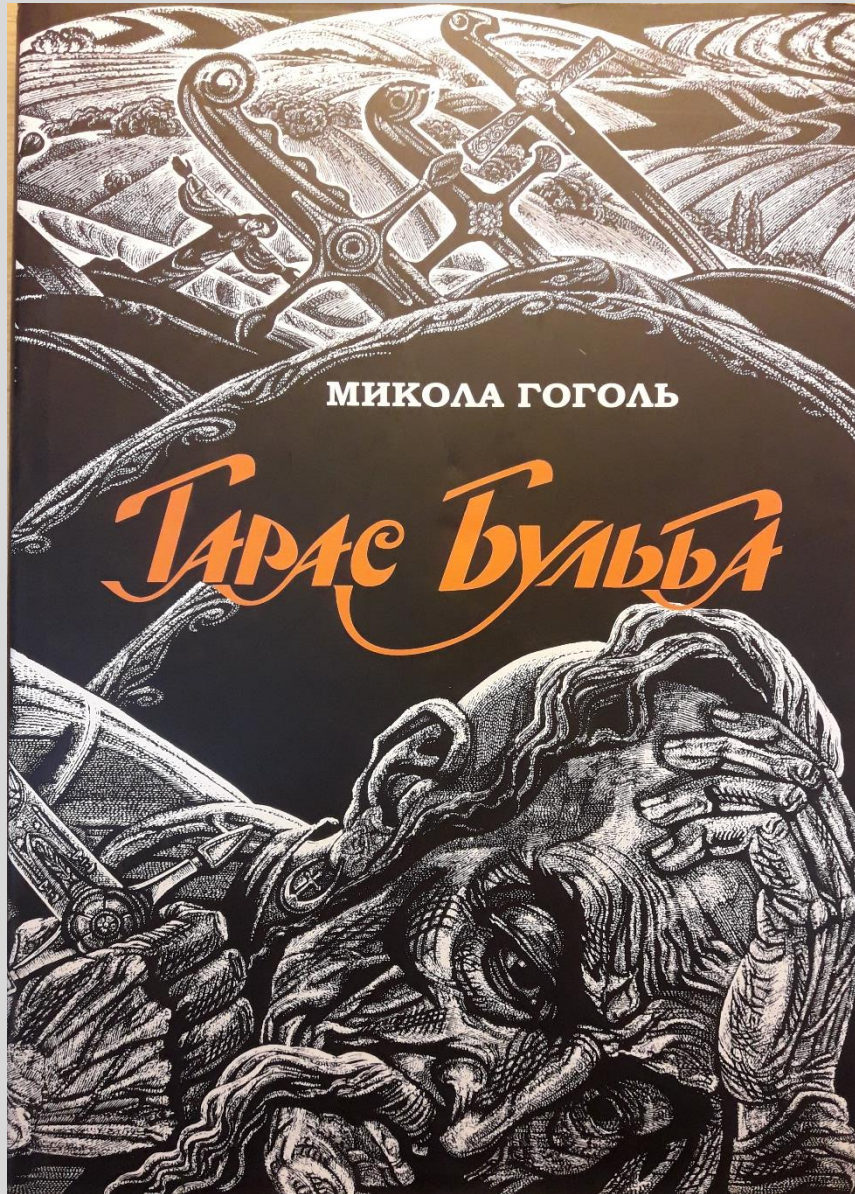
До видання великого формату увійшли твори М.В. Гоголя про Україну, її людність, традиції, народне життя й побут. Основні збірки – «Вечори на хуторі біля Диканьки» і «Миргород» -- доповнено статтями з «Арабесок», листуванням письменника. Твори подаються за прижиттєвими виданнями, де збережено чарівність народної мови. Примітки містять унікальні відомості з творчої історії кожної повісті.

, на

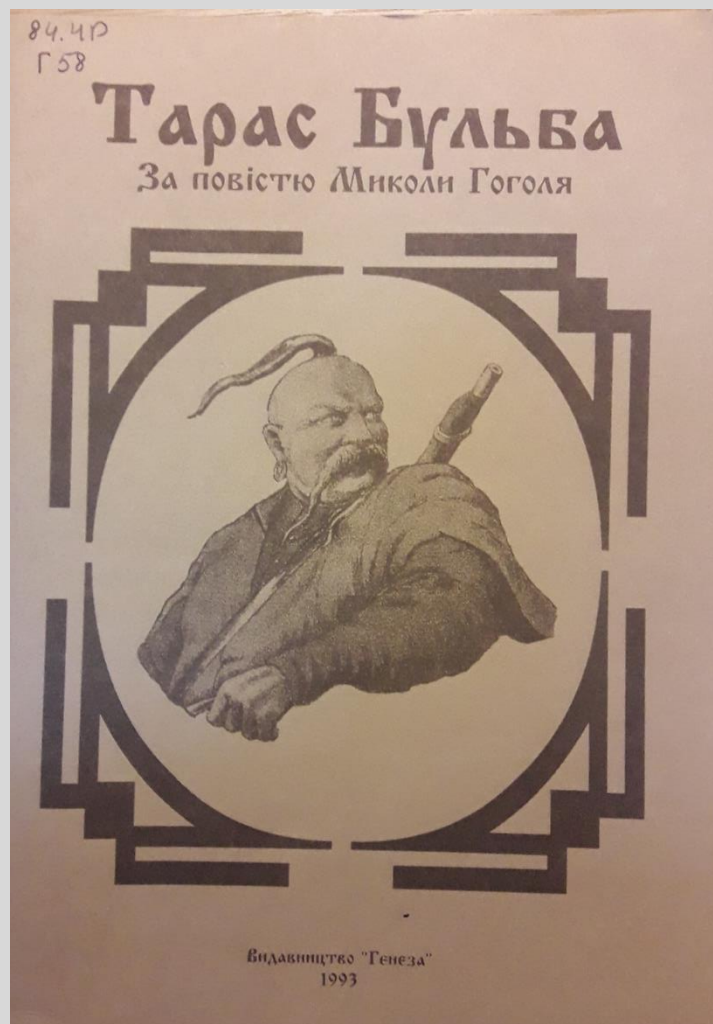
Гоголь М. Тарас Бульба: повість / М. Гоголь; перекл. з російск. В. Шкляр; іл. С. Якутовича. – К.: Дніпро, 2003. – 164 с.: іл.

Всесвітньо відома повість Миколи Гоголя, в якій відображено боротьбу українського народу за свої національні права. Український переклад здійснено за першотвором, який побачив світ 1835 року у збірці Миколи Гоголя «Миргород». Ця перша редакція повісті невідома широкому читацькому загалові, оскільки було канонізовано її другий варіант, надрукований 1842 року. Книга великого формату, яскраво ілюстрована.

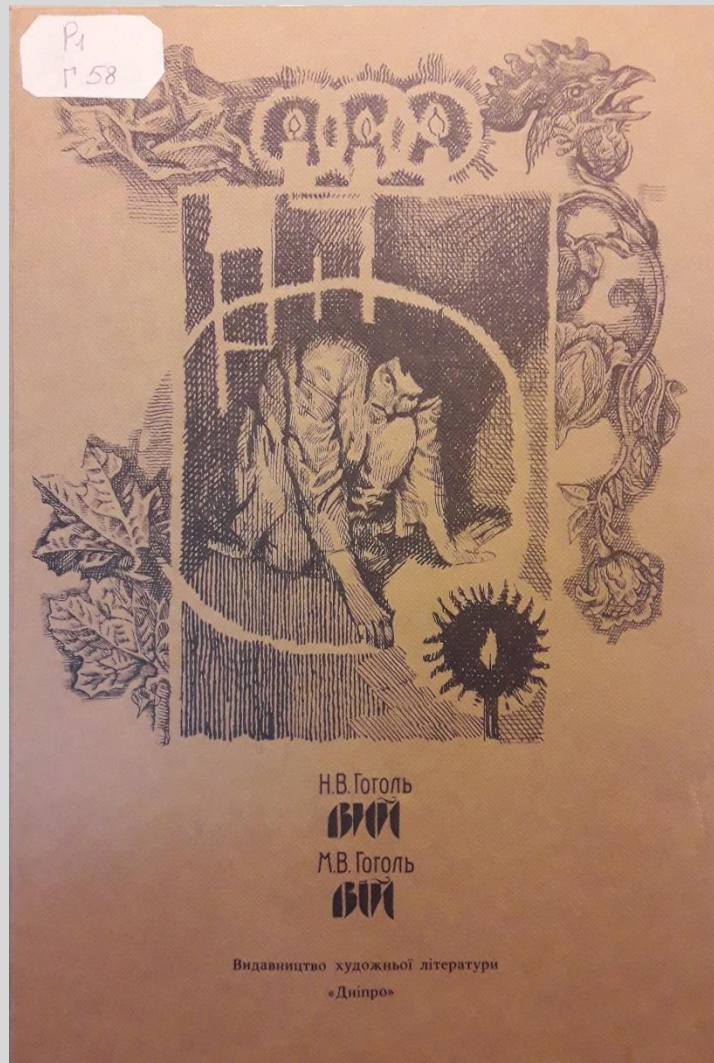

Гоголь М. Тарас Бульба: повість / М. Гоголь; перекл. з росіськ.; іл., макет, худ. оформ. В. Лопати; за вид. 1971 р. – К.: Владослов, 2006. – 128 с.: іл.

Ще одно видання повісті М. Гоголя «Тарас Бульба». Ця героїчна повість розповідає про боротьбу українського народу проти польської шляхти за національну незалежність. Письменник прославляє мужність, відвагу, вірність батьківщині, товариству, козацькій честі.

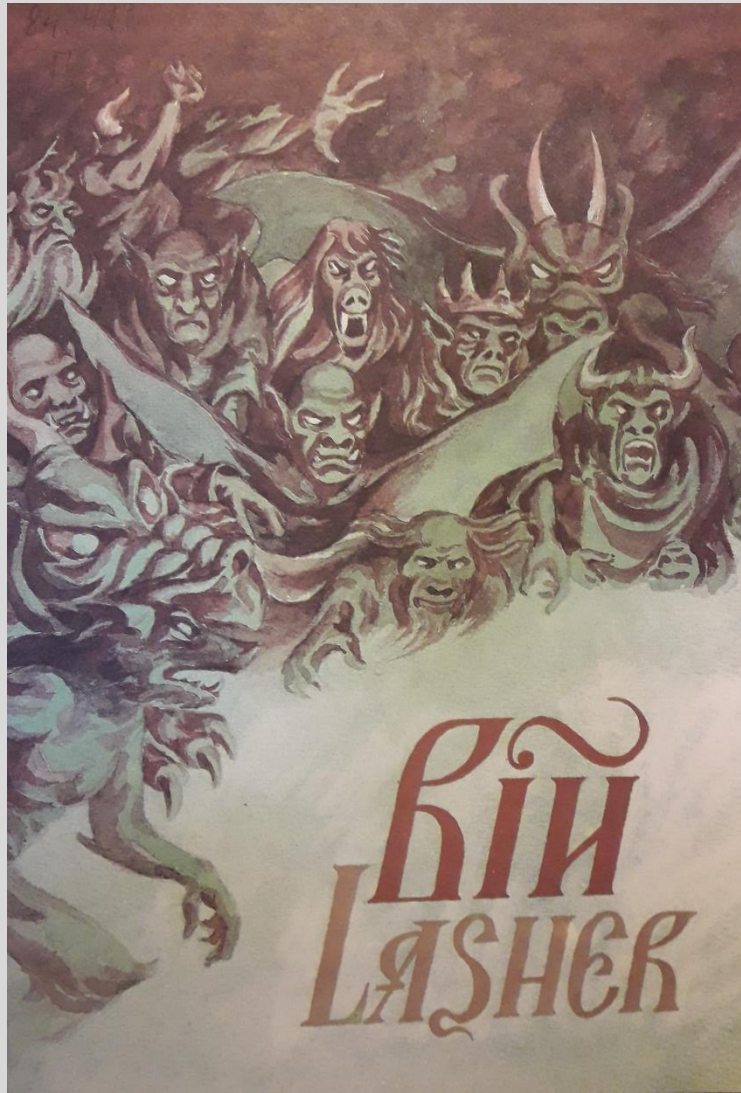

Тарас Бульба: ілюстрована повість за М. Гоголем / Ред. А. Мірошинченко; худ. А. Шкільний; за М. Гоголем текст переказав А. Шевченко. – К.: Генеза, 1992. –72 с. // Мандрівник. – 1993. -- №9.

Гоголь М.М. Вій : повість / М.В. Гоголь; прекл. за ред. П. Панча; Ілюст. Г. Якутович. –Дніпро, 1989. – 164 с.: іл.

Відома повість Миколи Гоголя (1809 —1852) — містична історія про нечисту силу, що увійшла до золотого фонду світової літератури. Хома Брут, учень київської бурси, вирушає на канікули разом зі своїми друзями Халявою та Тиберієм Горобцем. Але зустріч із відьмою перетворює відпочинок на боротьбу за власні життя і душу. Дивом перемігши нечисту силу, Хома повертається до Києва. І одразу дізнається, що померла молода панночка (відьма), яка заповідала, щоб саме Хома відспівував її. Чи зможе бурсак остаточно перемогти нечисту силу? Книга доповнена оригінальним циклом офортів художника Георгія Якутовича.

Вій: ілюстрована повість за М. Гоголем / Ред. А. Мірошніченко; худож. А. Перетяцько; за М. Гоголем текст переказав А. Шевченко. – К.: Генеза, 1993 // Мандрівник. –1993. -- №7

Бібліотека ОІППО

квітень 2024 р.